

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye

Doç. Dr. Harun BAL

Çukurova Üniversitesi
İktisat Bölümü
harunbal@cu.edu.tr

Devlet GÖZ

Çukurova Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrencisi
devlet_goz@yahoo.com

ÖZET

Bu çalışmada, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye ekonomisi açısından gelişmeler analiz edilmeye çalışılmıştır. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında önemli gelişmeler ülkemiz açısından ağırlıklı olarak 2000 sonrası dönemde yaşanmıştır. Bu nedenle çalışmamızda, 2000 sonrası dönemde giren ve çıkan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları analiz edilmektedir. Günümüz dünyasında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının yönelimi önemli ölçüde hizmetler sektörüne doğru gelişme göstermektedir. Son dönemlerde ülkemize gelen yatırımların daha çok özelleştirmeler, şirket birleşmeleri ve gayrimenkul alımı gibi alanlarda yoğunlaşması dünyadaki bu eğilimle paralellik göstermektedir. Türkiye'nin yurtdışı yatırımlarında ise sanayi sektörünün önemi devam etmekte ve hizmetler sektörüne yapılan yatırımlar kadar önemli olduğu gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Hareketleri, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Sermaye İhracı, Türkiye Ekonomisi.

FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND TURKEY

ABSTRACT

The purpose of this paper is to analyze Foreign Direct Investment with its importance for the national economy and developments about Foreign Direct Investment in Turkish economy. Most of developments regarding to Foreign Direct Investment has emerged for Turkey after 2000s. This is the reason why this paper has focused on Foreign Direct Investment inflows and outflows beyond 2000s. Nowadays, it has been realized that Foreign Direct Investment has given great importance to service sector and it has turned towards to this field. Related to world developments about privatization, mergers and estate holdings are main areas that Foreign Direct Investments have intensified. Foreign investment as in the case of service sector, Turkey has preferred to invest more in industry, moreover she has been acknowledged that industrial sector is as important as service sector.

Keywords: Capital Flows, Foreign Direct Investment, Capital Outflows, Turkish Economy.

1. Giriş

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY)'nin önemi özellikle Gelişmekte Olan Ülke (GOÜ)'ler açısından her yıl artma göstermeye devam etmektedir. Bunun en önemli nedeni DYSY'nin ev sahibi ülkeye sağladığı avantajlardır. Yatırımların sağladığı avantajların başında ilave dış kaynak gelmektedir. Bu kaynak, gerek ülkeye başlangıçta getirdikleri sermaye, gerekse elde ettiği kârların belli bir bölümünün yeniden yatırımlara yönlendirmesiyle buldukları ülkenin üretim kapasitesinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, hem gelişmiş hem de GOÜ'ler DYSY'leri kendilerine çekebilmek için büyük çaba harcamaktadırlar.

DYSY'nin avantajlarının yanı sıra evsahibi ülke ekonomisi için bazı olumsuz etkileri de söz konusu olabilmektedir. DYSY genellikle Çok Uluslu Şirket (ÇUŞ)'ler tarafından yapılmaktadır. Bu şirketlerin sahip olduğu rekabet gücü ekonomide monopol oluşturmakta ve elde ettikleri kârın transferi sorun olabilmektedir. DYSY, ayrıca ülke ekonomilerinde yabancı denetimin artmasına, yerli şirketlerin yatırım yapan ÇUŞ'larla rekabet edememesi gibi sorunlara neden olabilmektedir.

Yatırımcıların bir ülkeyi tercih etmelerinde en temel güdü kârdır. Ancak kârlılık kadar, bu kârlılığın devamlılığı da önem arz etmektedir. Kârın devamlılığını sağlayan en önemli etken ise ekonomik ve siyasi istikrardır (Güçlü, 2003, 30). Yapılacak yatırımın niteliğine göre, ülkenin gelişmişlik seviyesi, piyasa büyüklüğü, dışa açıklık, vergi ve teşvik politikaları önem taşımaktadır. Bu nedenle, yabancı yatırımları çekmek isteyen GOÜ'ler bu konuda özendirici düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bu düzenlemeler piyasaların serbestleşmesi, yatırım indirimi, vergi tatili, bedava arsa tahsis, vergi indirimi olabileceği gibi tanıtımların yapılması ve hatta ilave teşviklerin verilmesi şeklinde olabilmektedir.

Ülkemizde DYSY'nin gelişimine bakıldığında asıl gelişmenin 1980 yılı sonrasında olduğu görülmektedir. 2003 yılında Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte yabancı sermaye girişi önemli artış göstermiştir. Buna rağmen Türkiye'nin DYSY çekme potansiyeli açısından, sahip olduğu potansiyelin oldukça gerisinde kaldığı sıklıkla ifade edilmektedir. DYSY ile ilgili diğer bir gelişme ise 1980'li yıllardan itibaren artış gösteren Türk dış yatırımlarının önemli boyutlara ulaşmasıdır. Bu artışta yurtiçi yatırım ortamındaki olumsuzlukların etkisi olmakla birlikte, değişen rekabet koşullarına bağlı olarak uzun vadeli stratejiler de önemli olmaktadır.

Bu çalışmada, DYSY'nin Türkiye ekonomisi açısından analizi yapılmaya çalışılmıştır. İzleyen bölümde DYSY'nin belirleyicileri, avantajları ve dezavantajları üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde dünyada DYSY'nin gelişimi ve karakteristikleri incelenecektir. Dördüncü bölümde ise Türkiye'de DYSY'nin gelişimi ve Türkiye'ye giren ve Türkiye'den çıkan DYSY'ler sektörel olarak analiz edilecektir.

2. DYSY ve Belirleyicileri

Uluslararası sermaye yatırımları, DYSY ve portföy yatırımları olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Her ikisi de sermaye transferi olmakla birlikte, DYSY bir ülkedeki herhangi bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlamak veya var olan bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla yabancı bir ülkedeki

firmalarca diğer bir ülkedeki firmalara yapılan ve kendisi ile birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini gerekli kılan yatırımdır (Karluk, 1983, 14; Karluk, 2007, 566).

UNCTAD, OECD gibi kuruluşlar tarafından GOÜ'ler için "kalkınmanın motoru" olarak kabul edilen DYSY, temel olarak yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen ÇUŞ'lar tarafından yapılmaktadır. Bu işletmelerin üretim faaliyetleri üç grupta toplanabilir (Bal, 2000, 240);

a) Geriye Bağımlı Üretim Faaliyetleri: Daha çok doğal kaynakları işletmeye yönelik bu faaliyetlerle işletmelerin kendi sanayi üretimleri için veya dünya pazarlarına çıkan diğer ülkelerdeki işletmeler için gerekli hammaddelerin çıkarılması, işlenmesi veya satışı gerçekleştirilmektedir.

b) İleriye Bağımlı Üretim Faaliyetleri: Ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetlerinin düzenlenmesi veya ana şirketin bulunduğu ülke pazarlarının sınırlı olması nedeniyle diğer ülkelerde yatırım yapılması faaliyetlerini kapsamaktadır.

c) Yatay Bağımlı Üretim Faaliyetleri: En yaygın üretim faaliyeti biçimidir. Yatırım yapılan ülkedeki şirkete sermaye ile birlikte teknoloji, teknik yardım (know-how) ve işgücü transfer edilerek, bağlı şirketin ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapması sağlanmaktadır. Oligopolistik bir yapıya sahip olan ve yatırımlarıyla yabancı ülkelerdeki düşük maliyetli üretim faktörleri ve pazar olanaklarından yararlanmaya çalışan bu şirketlerin amacı, kârlarını dünya ölçeğinde maksimize etmektir.

ÇUŞ'ların yatırım kararını etkileyen kâr dışında birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin her birinin nispi gücü yatırım, yatırımcı ve ülkenin gelişmişlik düzeyi gibi özelliklere göre değişebilmektedir. DYSY'nin yatırımcı ülke açısından belirleyicileri; hammadde sağlama kolaylığı, faaliyetlerin bütünleştirilmesi, aktarılamayan bilgiler, unvanın korunması ve unvandan yararlanmak, sırların korunması, ithalat kısıtlamalarının aşılması, müşteri izleme, ekonomik fırsatların çeşitlendirilmesi, ucuz yabancı faktör kullanımı, taşıma giderleri, yerel piyasadaki mevzuatın beğenilmemesi, monopol avantajından faydalanma, yeni pazarların yaratılması veya mevcut pazarların korunmasıdır (Seyidoğlu, 2001, 665).

Yatırım yapılan ülke açısından belirleyiciler ise politik, ekonomik ve yatırım ortamına ait faktörler olabilmektedir. Ekonomik, siyasi ve sosyal istikrar yabancı yatırımcılar için bütün olarak önemlidir. Politik alanlardaki değişiklikler, demokratik ve çok partili siyasi yönetim şekilleri (Karluk, 1983, 213), çıkabilecek politik istikrarsızlıklar veya projenin uzun dönem yaşamasını risk edebilecek gelişmeler yatırımları engelleyen ve yabancı sermayenin başka ülkelere yönelmesine (Algan, 1998, 98), yerli sermayenin ise yurtdışına kaçmasına sebep olan temel faktörlerdendir.

DYSY, ev sahibi ülkeye getirdiği sermaye, teknoloji ve yönetimle ilgili kaynakların dolaylı etkileri sonucunda GOÜ'deki verimliliğin artmasına, işletmelerin modernleşmesine, maliyetlerin düşmesine, teknolojinin gelişmesine ve istihdama katkıda bulunmaktadır (Karluk, 1983, 209). Ayrıca, ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında katkısı bulunmaktadır. Örneğin, bir fabrika kurmak amacıyla yurtdışından döviz girişi, ödemeler bilançosuna yaptığı ilk olumlu etkidir. Firma üretim

faaliyetlerine başladığında, üretiminin bir kısmını ihraç ederek ya da ithal ikamesinde kullanarak olumlu etki devam edebilmektedir (Arıkan, 2006, 41-42).

DYSY sağladığı avantajlar yanında bazı önemli dezavantajlara da sahiptir. Şirket yönetimi üzerinde dolaysız bir denetim sağlayan DYSY ülke ekonomisinin kilit sektörlerini ele geçirerek ekonomiyi denetimi altına alabilir. Bu da ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını tehlikeye sokabilir (Seyidoğlu, 2001, 730-731). Diğer olumsuz bir etki ise DYSY ile kurulan yeni işletmelerin kendi ileri teknolojileri ile gelmeleri, giriş yapılan ülkeyi diğer ülkenin teknolojilerine bağımlı hale getirmektedir. Kendi teknolojisini üretemeyen yerli şirketlerin iç pazarda ÇUŞ'lara rekabet avantajlarını yitirerek zaman içinde endüstriyi terk etmelerine ve yabancı yatırımcının monopol güç haline gelmesine neden olabilmektedir. DYSY'nin kazancını ülke dışına çıkarması ve üretimde kullandığı girdinin büyük miktarını ithal etmesi dış ticaret açığına yol açabilmekte, gümrük vergileri ve ithalat yasakları gibi koruyucu dış ticaret kısıtlamalarının aşılması, aşırı kâr transferleriyle o ülkenin ödemeler dengesinin sarsılması gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır (Türkmen, 2006, 40).

Değinilen avantaj ve dezavantajları karşısında DYSY çekmek isteyen ülkeler için bulunacak en iyi çözüm yabancı sermayeyi engellemektense belirli şartlarda, hedef sektörlerde sermaye girişi sağlamaktır. Çünkü DYSY kısa dönemde ortaya çıkabilecek bazı problemlere rağmen, uzun dönemde hem yatırımcı hem de ev sahibi ülkeye kazandıracaktır. Bilgiye dayalı, rekabet edilebilir ortamlar yaratmak, uygun yasal düzenlemelerle birlikte gerek yerli ve gerekse yabancı yatırımların ekonomiye olumlu katkı yapması olasılığını artıracaktır (Bayraktar, 2003, 19).

3. Dünya Ekonomisinde DYSY'ye İlişkin Gelişmeler

Bugün tüm ülkeler, kalkınmalarını hızlandırmak için yabancı sermayeye ihtiyaç duymaktadırlar. Özellikle GOÜ'ler DYSY'leri ülkelerine çekerek, rekabet güçlerini artırmaya çalışmaktadırlar. Ancak geçmişte GOÜ'lerde DYSY'ye yaklaşımda, genel olarak büyük bir şüphe var olmuştur. Gelişmiş ülkelerin hemen hemen tamamında DYSY çekebilme için propaganda ve teşvikler yolu ile çaba sarf edilirken, DYSY'ye ihtiyaç duyan GOÜ'ler şüphe ile yaklaşmış, yabancı yatırımların ülke egemenliklerini tehlikeye sokacağı, orta ve uzun vadede gelirden daha çok döviz çıkışına yol açacağı ve dolayısıyla sömürgeciliğin bir aracı olduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla, GOÜ'lerin çok büyük bir kısmı bu önemli dış finansman kaynağından yeterince yararlanamamıştır (Ryrie, 1987, 127).

DYSY'ye karşı oluşan bu olumsuz tavır 1980'li yıllardan itibaren yerini yabancı sermayeden pay alma rekabetine bırakmıştır. Bu bağlamda pek çok ülke DYSY'ye kapılarını açmakla kalmamış, sermayeyi çekmek için rekabete girişmişlerdir. Yaşanan rekabet nedeniyle, DYSY yapacak olan ÇUŞ'lara birçok imkânlar sağlanmaktadır. DYSY'yi kendilerine çekmek isteyen ülkeler yatırım sürecinin her aşamasında gerekli olan hukuki güvenliği sağlamak üzere pek çok yeni düzenlemeler geliştirmektedirler. Aşağıdaki Tablo 1'de 1992-2008 yılları arasında DYSY'ye yönelik yapılan düzenleyici değişikliklere yer verilmiştir. Ülkelerin DYSY konusunda mevzuatlarında gerçekleştirdikleri değişiklikler incelendiğinde, 1992-2008 yılları arasında, 2.650 değişiklikten 2.377'sinin DYSY çekmeye ve daha liberal bir yatırım

ortamı sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir. Diğer 273 değişiklik ise, DYSY kısıtlayıcı düzenlemeleri içermektedir.

Tablo 1. DYSY Yasal İklimindeki Değişiklikler (1992-2008)

Yıllar	DYSY Rejiminde Değişiklik Yapan Ülke Sayısı	Yasal Değişiklik Sayısı	DYSY'ın Lehine	DYSY'ın Daha Az Lehine
1992	43	77	77	0
1993	56	100	99	1
1994	49	110	108	2
1995	63	112	106	6
1996	66	114	98	16
1997	76	150	134	16
1998	60	145	136	9
1999	65	139	130	9
2000	70	150	147	3
2001	71	207	193	14
2002	72	246	234	12
2003	82	242	218	24
2004	103	270	234	36
2005	92	203	162	41
2006	91	177	142	35
2007	58	98	74	24
2008	55	110	85	25
Toplam		2.650	2.377	273

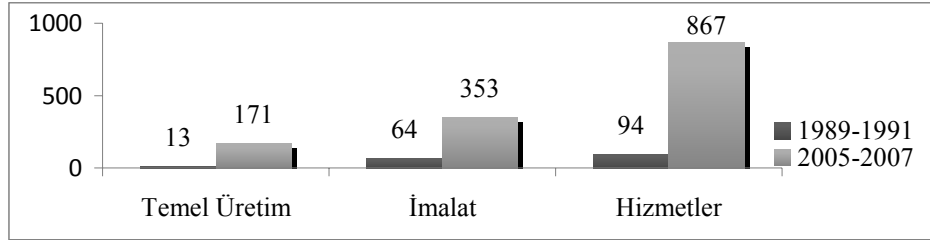
Kaynak: UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Dev.* UN: New York and Cenova, ss. 31.

Yabancı yatırımcıların yatırım yeri tercihlerinde de değişim söz konusudur. İkinci Dünya Savaşının hemen ertesinde, merkez ülkelerinin ihtiyaç duydukları hammaddelere sahip olmak yeterli bir koşulken, 1970'lerde ucuz işgücü yatırımın yapılması için önemli bir kriter olmuştur. Günümüzün küreselleşen dünya ekonomisinde ise sadece ucuz işgücü yeterli bir kriter olmayıp tamamlayıcı politikalar zorunlu hale gelmiştir (Sabır, 2002, 75). Elbette, tıpkı yerli yatırımcılar gibi ekonomik ve politik faktörlerden etkilenen uluslararası yatırımcıların yer seçiminde nisbi maliyetler önemli bir yer oynamaya devam etmekte, ancak bazı faktörlerin önemi de azalmaktadır (Bal, 2000, 244).

Buna karşın üst düzey yöneticilerin gelişmiş ülkelerdeki maliyetlerinin hızlı artışı, uluslararası yatırımcıların iyi eğitilmiş insan gücüne sahip GOÜ'leri tercih etmesine neden olmaktadır. ÇUŞ'lar dünya çapındaki rekabetin hızla arttığı ve sanayi üretimine dayalı bir iktisadi yapıdan hizmetler sektörünün ağırlıkta olduğu bir ortamda, eğitilmiş ve yüksek becerili işgücüne sahip ülkeleri tercihe yönelmişlerdir (Bal, 2000, 245).

Ülke riskinin önemi ise yatırım yapılacak ülkenin seçimini belirleyen önemli bir diğer faktördür. Sağlıklı bir hukuk sisteminin bulunmadığı bir ülkede öngörülen ekonomik getiri yüksek olsa da, iş ve yatırım açısından riskler söz konusu ise, uluslararası sermaye o ülkeye ancak “ülke riski primi” uygulayarak yatırım yapacaktır. Geçmiş tecrübeler hem uluslararası yatırımcıları hem de akademik çevreleri risk analizlerine yöneltmiştir. Ancak, ÇUŞ-risk faktörü üzerine yapılan çalışmalar, getiri oranının düzeyi yeterli olduğunda uluslararası şirketlerin riskten kaçmadığına işaret etmektedir (Bal, 2000, 245; İSO, 2002, 23).

Grafik 1’de görüldüğü gibi dünya genelinde DYSY’nin sektörel dağılımında görülen en önemli değişme ise imalat sanayinden hizmetler sektörüne doğru olan kayma olmaktadır. Bunun nedeni ise, 1980’lerin başlarında birçok sanayileşmiş ülkede Arz İktisadi yanlısı makroekonomik politikaların getirdiği finansal liberalleşme ve benzeri politikaların teknolojik yeniliklerle bütünleşmesi sonrası hizmetler sektöründe görülen liberalleşme ve globalleşme olarak görülmektedir (Bal, 2000, 246).

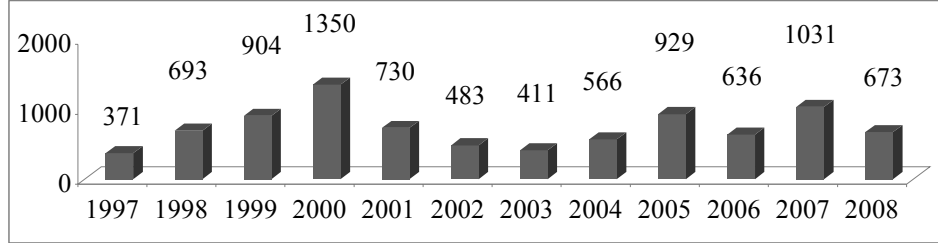
Grafik 1. Dünya DYSY’nin Sektörel Dağılımı (Milyar Dolar) (1989-2007)

Kaynak UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, UN: New York and Cenova, ss.220.

İktisadi entegrasyonların neden olduğu stratejik saptırmalar DYSY’nin çok önemli bir bölümünün bu bölgelere kanalize olmasına neden olmaktadır (Bal, 1998, 22). Avrupa Birliği ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi gibi ekonomik entegrasyonlara yönelik DYSY’ler ticaret engellerinin aşılması açısından oldukça önemlidir. Bölgesel ekonomik entegrasyonların kurulma nedenlerinden birisi de DYSY’de artış sağlamaktır (Ventura, 2005, 82).

Özelleştirme 1980’li yılların başından itibaren önem kazanmıştır. Ekonomi yönetimlerindeki değişimler sonucunda devlet teşebbüslerinin özelleştirilmesinde, hantal durumdaki işletmelerin daha rantabl çalışması ve bu işletmelerin özelleştirilmesi sonucunda gelir elde etmek amaçlanmaktadır. Orta-Doğu Avrupa ve Güney Amerika’ya yapılan DYSY’nin çoğunluğunun özelleştirme yoluyla gerçekleştirilmekte olması da bu gelişmelerin destekleyicisidir (İSO, 2002, 19).

DYSY’de dikkat çeken bir uygulama da bu yatırımların genellikle şirket birleşme ve satın almaları yoluyla gerçekleştiriliyor olmasıdır. Sınır ötesi şirket birleşme ve satın almaları son yıllarda DYSY’lerde görülen artışın itici gücü haline gelmiştir (Bayraktar, 2003, 41). Dünyada gerçekleşen yabancı birleşme - satın alma işlemlerinin miktarları ise Grafik 2’deki gibidir.

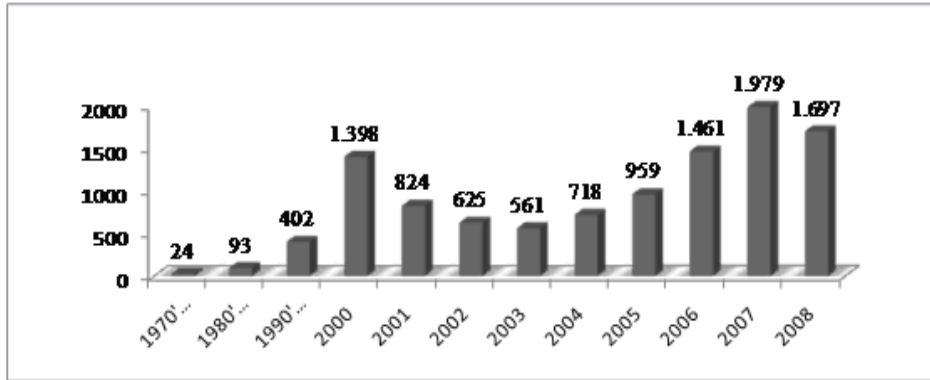

Grafik 2. Sınır-Ötesi Birleşme ve Satınalmalar (1997-2008) (Milyar Dolar)

Kaynak: YASED (2009), *Dünya Yatırım Raporu 2009*, İstanbul, ss.17.

Grafik 3 1970-2008 dönemi dünyadaki DYSY gelişmelerini göstermektedir. 1970'lerde yıllık ortalama 24 milyar dolar olan DYSY, 2000 yılında 1.398 milyar dolara ulaşmıştır. 2004 sonrası dönemdeki artış trendinin ardından, 2008 yılındaki global krizin etkisiyle bir önceki yıla oranla %14 düşüş göstermiştir.

Söz konusu düşüşe neden olan etkenler; finansal kaynaklara erişimdeki kısıtlar nedeniyle yatırım yapabilme kapasitelerinde azalma, büyümeye ilişkin olumsuz beklentiler nedeniyle yatırım eğilimlerinde azalma ve finans piyasalarındaki likidite sıkışıklığı nedeniyle, birleşme ve satın alma işlemlerinde düşüş olmuştur. Dış ülkelerdeki sermayenin ana ülkeye geri dönmesi, ters yönlü (iştirakten ana firmaya) şirket içi krediler ve ana firmalara borçların ödenmesine bağlı olarak yatırımların geri çekilmesi düşüşe neden olan diğer bir etkidir (YASED, 2009, 5).

Grafik 3. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1970-2008) (Yıllık Ortalama) (Milyar Dolar)

Kaynak: UNCTAD (2008a), *Annex Table: Inward FDI flows, by Host Region and Economy, 1970 – 2007*, UN: New York and Cenova.; YASED (2009), *Dünya Yatırım Raporu 2009*, İstanbul, ss.3.

DYSY'lerin dünya üzerinde dağılımına bakıldığında, DYSY'ye büyük oranda ev sahipliği yapan ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Tablo 2'den

görülebileceği gibi DYSY ihracı açısından gelişmiş ülkeler ve GOÜ'ler arasında hacim olarak büyük farklılık bulunmaktadır. Sermaye ihracının büyük kısmını gelişmiş ülkeler gerçekleştirirken, özellikle 2003 yılından itibaren GOÜ kaynaklı sermaye çıkışı da artmaya başlamıştır ve 2008 yılında bu miktar 293 milyar dolara ulaşmıştır.

Tablo 2. Ülkeler İtibariyle DYSY Giriş ve Çıkışları (2000-2008) (Milyar Dolar)

Ülkeler	Gelişmiş Ülkeler		Gelişmekte Olan Ülkeler	
	Giriş	Çıkış	Giriş	Çıkış
2000	1.135	1.094	257	135
2001	600	666	214	83
2002	443	483	171	50
2003	361	507	180	45
2004	404	786	284	120
2005	611	749	316	118
2006	941	1.158	413	212
2007	1.248	1.810	500	285
2008	962	1507	620	293

Kaynak: UNCTAD (2008), *Annex Table: Inward FDI Flows, by Host Region and Economy, 1970 – 2007*, UN: New York and Cenova, ; UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, UN: New York and Cenova, ss.247-250.

2008 yılındaki düşüşün ardından DYSY'nin geleceğine yönelik beklentiler düşüşün devam edeceği yönündedir. İyileşmenin 2010 yılında yavaş gerçekleşeceği ve 1.4 trilyon doların üzerine çıkamayacağı tahmin edilmektedir. Toparlanmayı sağlayacak faktörler ise, düşük varlık fiyatlarının yarattığı yatırım imkânları, GOÜ'lerdeki finansal kaynaklar ve enerji-çevre bağlantılı yatırım ihtiyaçları olarak öngörülmektedir (YASED, 2009, 22)

4. Türkiye Ekonomisinde DYSY Giriş ve Çıkışları

Gelişmekte olan ülkeler grubuna dâhil olan ülkemizde yabancı sermaye özellikle dört noktada önem taşımaktadır, Finans gücü, teknoloji transferi, yönetim becerisi ve dış pazar imkânları. Ülkemizde DYSY'lerin artırılmasının, büyük ölçüde sermaye açığının ortadan kalkmasına, üretimde eski teknoloji yerine yeni teknolojinin kullanılması ve yeni teknoloji ile birlikte üretimde verimliliğin artması ve yeni dış pazarlara açılmasında büyük imkânlar sağlayacağı düşünülmektedir (Çetinkaya, 2004, 241-242). DYSY ile ithalatı azaltıcı, ihracatı artırıcı etki sağlanarak dış ticaret açığının kapatılmasına olumlu etki gerçekleştirilirse ödemeler dengesi de bundan olumlu yönde etkilenecektir.

4.1. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi

Türkiye ekonomisinde DYSY’lerin gelişimine bakıldığında; Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar, özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda faaliyet gösteren yabancı firmaların bedelleri ödenerek millileştirilmesine rağmen dönemin siyasi kadrosu yabancı sermayeye karşı bir tutum sergilememiştir. Cumhuriyet’in ilk iktisadi kararlarının alındığı Türkiye İktisat Kongresi’nde Atatürk, ülke çıkarlarına hizmet edecek yabancı sermayeye karşı olmadığını şu sözlerle vurgulamıştır (Emil, 2003, 110);

“Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz ecnebi sermayeye karşı bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz çok vasidir ve sermaye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ve şayanı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sanayimize ve servet-i sabitimize inzimanı etsin”

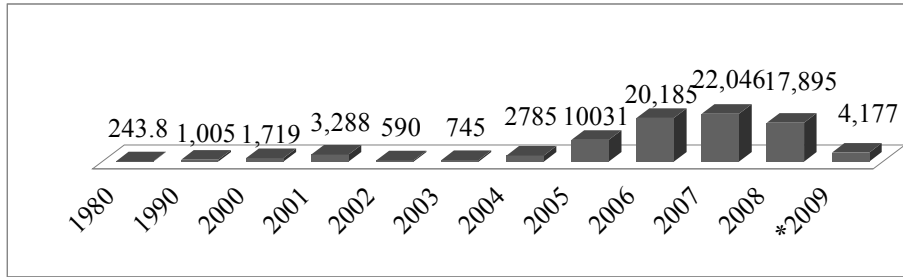
1950’lerden itibaren ise Türkiye’de dış ekonomik kaynaklara bakış açısında değişiklik gösterilmiş ve izlenen liberal ekonomik politikalara uygun olarak yabancı sermayeye daha olumlu bir yaklaşım içerisine girilmiştir. 1954 yılında döneminin en liberal politikalarını içeren 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ise dünyanın o zamanki en liberal yabancı sermaye kanunlarından biri olup, 2003 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Karluk, 1983, 50). ABD Dış Ekonomik Politika Komisyonu Başkanı Randall yönetiminde hazırlanan (Emil, 2003, 111) bu yasa ile birlikte, Türklere serbest olan bütün alanlarda yabancı yatırımcının faaliyetlerine izin verilmiş, yatırımın yalnız para olarak değil aynı zamanda makine, teçhizat, lisans, patent ve marka hakkı ile giriş serbestisi verilmiştir (Ekinci, 2005, 130). Bu dönemde yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, bürokratik güçlükler, yeterli olmayan iktisat politikaları uygulamaları, yetişkin insan gücü eksikliği ve altyapı eksikliği gibi sebeplerle, 1980 yılına kadar yabancı sermaye yatırımı girişi sınırlı kalmıştır.

Ekonomik kalkınma için yabancı sermayeden yararlanma yolunu seçen Türkiye’de 24 Ocak 1980’de yürürlüğe konulan ekonomik istikrar kararları çerçevesinde dışa açık bir kalkınma strateji benimsenmesiyle birlikte, yabancı sermaye ile ilgili yapılan düzenlemelerden en önemlisi ise 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” dur. Söz konusu kanun ile doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sistemi kaldırılarak, bilgilendirme sistemine geçilmiştir (Karluk,2007, 583-584).

Türkiye’ye giriş yapan DYSY miktarlarına bakıldığında; yabancı sermaye ile ilgili istatistikî veriler, 1980 öncesinde son derece düzensiz, kimi zaman çelişkili ve birçoğu da bilim insanlarının kişisel çalışma gayreti ile oluşturulurken, düzenli istatistiklerin ancak 1980 yılından sonra tutulduğu görülmektedir (Yavan, 2006, 33).

Türkiye’nin DYSY stoku 1971 yılında sadece 300 milyon dolar iken (Arıkan, 2006, 55), 1980’li yıllardan sonra ülke genelinde büyük ölçüde sağlanan ekonomik istikrar ortamı, yabancı yatırımcılarda Türkiye’ye karşı belli bir güven oluşmasını sağlamış ve 1980’li yılların sonlarından itibaren Türkiye’ye yönelik DYSY’ler anlamlı düzeylerde gerçekleşmeye başlamıştır. 1990’lı yılların ortalarında ortaya çıkan ekonomik krizden olumsuz yönde etkilenen DYSY, yıllar itibariyle iniş çıkışlar göstermekle birlikte geçmiş yıllara göre daha yüksek tutarlarda gerçekleşmeye başlamıştır (Bayraktar, 2003, 47).

Grafik 4'te görüleceği gibi 1990'larda yıllık ortalama 1.005 milyon dolar olan DYSY girişi, 2000 yılında, Cumhuriyet tarihinde ilk defa 1,7 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artış aslında Telecom Italia'nın, Türkiye İş Bankası ile birlikte Türkiye'nin üçüncü GSM lisansı için kurduğu ortaklıktan ve küresel enerji üreticisi Amerikalı Intergen şirketinin Enka ile ortaklaşa giriştiği doğalgaz çevrim santrali yatırımından kaynaklanmıştır (Arıkan, 2006, 57). 2001 Şubatında yaşanan kriz ise 2002 yılındaki DYSY girişlerini olumsuz yönde etkilemiştir (HMYSGM, 2003, 1).

Grafik 4. Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi (2004-2009) (Milyon Dolar)

Kaynak: Kaynak: *Hazine Müsteşarlığı Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri: Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (1980-2003)*, Ankara. HMYSGM (2009), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, ss. 13, Ankara. *30.06.2009 itibarıyla gerçekleşen yatırım miktarıdır.

2005 yılı Türkiye'nin çektiği DYSY bakımından geçmiş yıllara oranla önemli bir sıçrama yılı olduğu görülmektedir. Bu yıldan itibaren Türkiye'ye gerçekleşen DYSY girişine bakıldığında, yabancı sermayenin, yeni yatırımlar yapmaktansa satın alım veya ortak şeklinde veya gayrimenkul yatırımı şeklinde ülkeye girme eğilimlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu şekilde ülkeye giren yabancı sermayenin satın alımları şirket açısından yatırım olurken, ülkemiz açısından yatırım özelliği bulunmamaktadır (Alagöz ve diğ., 83-84). Ancak dünyadaki eğilimle paralellik gösteren bu durumun ekonomiye katkısını, tepkisel yorumlardan kaçınarak değerlendirmek daha sağlıklı analiz edilmesini sağlayacaktır. Örneğin en fazla eleştirilen bankacılık sektöründeki birleşme ve satın almalar sonrasında bu kuruluşların büyüdüğü, şube sayılarını ve dolayısıyla istihdamı arttırdıkları görülmektedir. Hisselerini satan yerel yatırımcılar açısından bakıldığında, satıştan elde edilen sermayenin başka yatırımlarda kullanılması durumunda yeni yatırımların önü açılmış olacaktır (YASED, 2007, 4).

Sektörel açıdan bakıldığında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. DYSY'ler geleneksel bir yapı içerisinde iken 1990'lı yıllardan sonra daha da genişleyerek yeni sektörler ilgi alanına girmiştir. Geleneksel olarak, turizm, otomobil, hazır giyim ve gıda sektörü dikkat çekerken son dönemlerde bu dağılım; telefon, software ve bilgisayar teknolojisi, elektronik parçalar, ortak servis ve şirket yönetim merkezleri, işlenmiş malzeme ve parçaları, "back office" faaliyetleri, geliştirilmiş lojistik operasyonları ve eczacılık ve biyoteknoloji, gibi sektörlerini de içine alacak şekilde genişlemiştir (Çetinkaya, 2004, 245).

1980'li yıllarda imalat sanayine yönelik yatırımlar ön plandayken 1990'lı yıllardan itibaren hizmet sektörüne yönelik yatırımlarda ciddi artışlar gerçekleşmiştir. 2000'li yıllardan sonra ise hizmetler sektörü günümüze kadar ağırlığını her geçen gün arttırarak ilk sıradaki yerini hala korumaktadır. İlk bakışta Türkiye için son derece olumsuz bir gelişme gibi duran bu olgu, dünyadaki gelişmeler ve eğilimler iyi analiz edildiğinde durumun son derece normal olduğu görülmektedir. Nitekim 1980 sonrası dünyada DYSY'lerin sektörel yapısında aynı dönüşümün yaşandığı belirlenmektedir. Diğer bir ifadeyle hem dünya, hem de Türkiye'de yatırımlar imalat sanayinden hizmetlere (özellikle de bankacılık, sigortacılık, finans ve turizm gibi alanlara) kaymıştır (Yavan, 2006, 41).

2004 yılından itibaren Türkiye'ye giren DYSY'lerin sektörel dağılıma bakıldığında son dönemde giriş yapan DYSY'nin önemli bir kısmının mali aracı kuruluşların faaliyetleri ve ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri olduğu görülmektedir. Söz konusu dönemde elektrik, gaz, su ve gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektörlerinde ise belirgin artış göze çarpmaktadır (HMYSGM, 2009).

Daha önce yatırımlar için cazip olmayan gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ise, 2005 yılından itibaren artış göstermektedir. ABD'de yaşanan mortgage krizinin yatırımcıları yüksek kârlar elde edebilecekleri, gelecek vaat eden pazar arayışına itmesinin Türkiye'de perakende gayrimenkul sektörü olarak adlandırılan alışveriş merkezi yatırımlarına yönelttiği düşünülmektedir. Türk halkının değişen alışveriş alışkanlıkları, sokak alışverişinden alışveriş merkezlerine kayan alışveriş tercihleri, alışveriş merkezlerinin hafta sonu için eğlence ve yaşam merkezi haline gelmeye başlaması ve artan büyük şehir nüfusu, yabancı yatırımcıların sektöre olan ilgisini artırmıştır (HMYSGM, 2008, 60-61).

Sektörün cazip hale gelmesinde diğer bir etken Türkiye'nin konum avantajı ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin küresel rekabette konumlarına yönelik Dünya Bankası'nca yapılan (World Bank, 2005) bir araştırmaya göre; ulusların zenginliklerini oluşturan: doğal zenginlik, üretilmiş zenginlik ve maddi olmayan zenginlik ölçütleri dikkate alındığında, Türkiye'nin toplam varlığına 3,226 trilyon dolar değer biçilmekte ve bu değerle 120 ülke arasında 22'nci sırada yer aldığı belirtilmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu konum avantajı liberal ekonomi ile birleşince ticari şirketler açısından çekim merkezi haline gelmiştir. Bireysel edinim açısından ise, Türkiye'de gayrimenkul fiyatlarının düşük olması, gelir düzeylerindeki artış, konum ve iletişim imkânları yabancıların Türkiye'de emlak alımına ilgisini artıran faktörlerin olmuştur (Uzun ve Yomralıoğlu, 2007, 2-3).

Son yıllarda bir Devlet politikası olarak gündeme gelen özelleştirme faaliyetleri de Türkiye'de yabancı sermaye girişinde bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Bayraktar, 2003, 47). Ancak, özelleştirme yoluyla gerçekleştirilen yatırımların DYSY'ler altında ayrı bir kalemde izlenmemesi, bu konuda gelişmelerin irdelenmesini güçleştirmektedir (İSO, 2002, 18). Türk Telekom'un özelleştirilmesi Türkiye'de bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Türkiye'de 1986 yılında başlayan ve günümüze dek süren özelleştirmelerden elde edilen gelir sadece 10 milyar dolar kadar iken, Cumhuriyet tarihinin en büyük özelleştirilmesi olarak gösterilen bu satış Türkiye'nin şimdiye kadar bir defada çekmiş olduğu en büyük DYSY niteliğindedir (Arıkan, 2006, 66).

4.2. Türkiye'den Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Çıkışı

Türkiye'nin doğrudan dış yatırımlarına ilişkin Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan resmi kayıtlar, yurt dışındaki yatırımların toplam büyüklüğünü değil, Türkiye'de yerleşik kişilerce dış yatırımlarda sahip olunan sermaye taahhütlerinin, Türkiye'den gerçekleştirilen sermaye ihraçları ile ödenmiş bulunan bölümünü kapsamaktadır. Buna göre bankalar, gümrük idareleri ve Türkiye'de yerleşik kişiler tarafından Hazine Müsteşarlığına intikal ettirilen bilgiler doğrultusunda oluşturulan Türkiye'nin doğrudan dış yatırımına ilişkin kayıtları, Türkiye'de yerleşik gerçek ve tüzel kişilerce doğrudan yatırım kapsamında ihraç edilen sermaye tutarlarını göstermektedir (Apan, 2006, 33).

Türkiye ekonomisinde 1980'de dışa kapalı ithal ikameci yapıdan, ihracata dayalı sanayileşmeye dayalı yapısal dönüşüm Türk firmalarının rekabet gücünü derinden etkilemiştir. Önceleri gümrük koruması altında ulusal pazar için yüksek kâr oranlarıyla çalışan Türk firmaları, özellikle Gümrük Birliği'yle birlikte yabancı firmalarla iç pazarda da rekabet etmek zorunda kalmıştır (Akçaoğlu, 2007, 118). Değişen koşullar Türk firmaları yurtdışı yatırımlara yönlendirirken, Türk firmaların yurtdışı yatırım nedenleri yakın tarihte araştırma konusu olmuştur.

Çapraz ve Demircioğlu (2003)'e göre, Türk yatırımcıların yabancı ülkelerde yatırımı yurtdışına ilk başta çalışıp dönmek amacıyla gidip daha sonra sermaye birikimlerini orada değerlendirmeye karar veren girişimcilerle başlamıştır. Bu amaçla Avrupa'da yaşayan Türk nüfusun birikimlerinden faydalanmak isteyen bankalar yurtdışında yatırım yapma kararı almışlardır. Toplam sermaye ihracında bankacılık ve finans sektörünün ilk sırada yer almasının temelinde bu etken yatmaktadır. Bu konuda Avrupa Birliği ülkeleri arasında en liberal mevzuata Hollanda sahiptir. Hollanda'da banka şubesi açan herhangi bir banka otomatik olarak diğer tüm AB üyesi ülkelerde de şube açmaya hak kazanır dolayısıyla ülke olarak en çok sermaye ihracı da Hollanda'ya olmuştur (Çapraz ve Demircioğlu, 2003, 62).

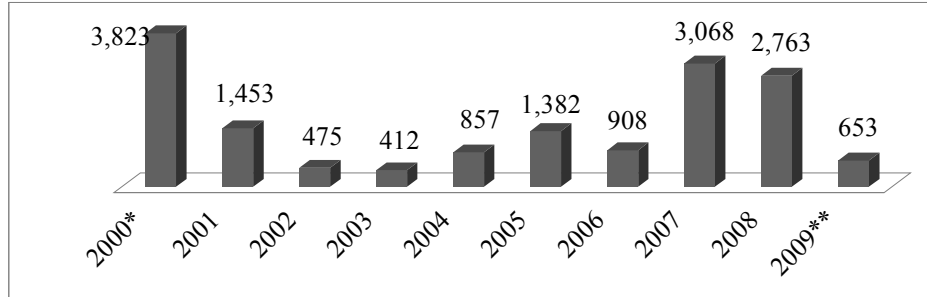
Erdilek (2003) Türkiye'ye giren ve Türkiye'den çıkan DYSY'lerin karşılaştırmalı analizini gerçekleştirmiştir. Çalışmaya göre, 1980 yılı sonrasında ülkemizin yurtdışında DYSY yapmasında hem ekonomik hem politik faktörler etkili olmuştur. Avrupa Birliği, ABD, Balkanlar, Batı Asya, Kuzey Afrika, Rusya Federasyonu ve bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri'ndeki yeni piyasalar ve Türk özel sektörünün bu piyasaları kullanma yeteneği, ülkemizin sermaye ihracını olumlu yönde etkileyen önemli faktörler olmuştur. Arka arkaya yaşanan ekonomik krizler, politik belirsizlik, artan emek maliyetleri ise, hem yerli yatırımcıların dış piyasaları daha çok tercih etmelerine sebep olurken sermaye ihracını arttırmış hem de ülkemizdeki yabancı yatırımcıların yatırımlarını geri çekmelerine neden olmuştur (Erdilek, 2003).

Türk firmalarının yurtdışına yatırım yapmalarının nedenlerini araştıran Akçaoğlu, (2005, 190) çalışmasında Türkiye'ye özgü itici nedenler ve yatırım yapılan ülkeye özgü çekici nedenler olarak bir sınıflandırma yapmıştır. Türkiye'ye özgü itici faktörler; Türkiye de üretim maliyetlerinin artışı, yüksek enerji maliyetleri, istikrarsız döviz kurları, yüksek faiz oranları, bürokrasiden kaynaklanan zorluklar, sermayenin erimesi, enerji tedarikinde yaşanan sıkıntılar, vasıflı işçilerin temini, işçi ücretlerinin

yüksek oluşu ve genel ekonomik istikrarsızlık gibi unsurları kapsamakta ve bu unsurların etkisiyle Türk işletmelerinin yurtdışına yatırım yaptıklarını göstermektedir.

Kayam ve Hisarcıklar (2009), sermaye ihracını belirleyen etmenleri, 1992-2005 döneminde toplam çıkan yatırımların yoğunlaştığı 11 ülke üzerinde çekim modeli yaklaşımı ile incelemiştir. Çalışmada DYSY'nin ağırlıklı olarak yatay yatırımlar şeklinde olduğu ve iç pazarlara alternatif olarak pazarlara erişim amaçlı olduğu, tespit edilmiştir. Özellikle geçiş ülkelerine giden yatırımlarda ihracatçı firmalar, pazarlara daha iyi nüfuz etmek için dağıtım kanalları oluşturmak amacıyla satış mağazası, depo vs. açmakta ya da paketleme tesisi gibi yatırımlara girişmektedirler (Kayam ve Hisarcıklar, 2009, 61).

Türkiye'den ilk DYSY çıkışlarının 1991 yılında ve 97 milyon dolarla (Ekinci, 2005:134) başladığı ülkemizde 1980 yılı başından 2000 yılı sonuna kadar yurtdışına çıkan toplam DYSY 3.823 milyon dolar iken, 2009 Haziran ayı itibariyle yurtdışına çıkan DYSY 15.794 milyon dolara ulaşmıştır. Krizlerin yaşandığı 2000 ve 2001 yıllarında yurtdışına DYSY çıkışındaki artış ise 2000 yılında 1.190 milyon dolar, 2001 yılında 1.453 milyon dolar olmak üzere toplam 2.643 milyon dolar DYSY çıkışı gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla oranla azalan sermaye ihracı 2002 yılında 475 milyon dolar, 2003 yılında 412 milyon dolar, 2004 ve 2005 yıllarında ise sırasıyla 857 milyon dolar ile 1.382 milyon dolarlık sermaye ihracı gerçekleşmiştir. 2006 yılındaki düşüştü sonra (908 milyon dolar) 2007 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Bkz. Grafik 5).

Grafik 5. Türkiye'den Çıkış Yapan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (2000-2009) (Milyon ABD Doları)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2009b), *Kambiyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Yıl Bazında)*. * 2000 kümülatif değer olarak alınmıştır. **30.06.2009 itibariyle gerçekleşen yatırım miktarıdır.

2000 ve 2001 ekonomik kriz sonrasında, ülke ekonomisinde yaşanan daralma, makro ekonomik değişkenlerin istikrarsızlığı, yatırım ortamına olan güven kaybı ve üretim faktörlerinin maliyetlerindeki artış, bu yıllardaki DYSY artışında yatırımcıların dışarıya yönelmesinde etkili olmaktadır (Apan, 2006, 39).

2000 yılındaki artışın en önemli nedenini, vergi avantajı sağlayan Hollanda'ya özellikle Türk mali sektörü ve kısmen imalat sektörü tarafından gerçekleştirilen büyük miktarda sermaye ihraçları oluşturmaktadır. Pek çok Türk firması bir ülkeye gidebilmek

için başta Hollanda olmak üzere sermayenin daha az maliyetle, daha rahat hareket edebildiği ülkeleri tercih etmektedir. Hollanda'ya gidişin fazla görünmesinin temelinde de bu yatmaktadır. Üçüncü ülkelerde yatırım yapacak olan Türk şirketlerinin pek çoğu Hollanda'da şirket kurup oradan yatırım yapacağı ülkeye gitmektedir. Burada kurulan bir şirket, hem Hollanda merkezli bir şirket olmanın prestijini ve avantajını kullanmakta hem de Hollanda'nın sağladığı vergi avantajından yararlanmaktadır (Dikbaş, 2005). Ayrıca, dünyada en fazla ülkeyle vergi anlaşması bulunan ülkelere biri olarak geniş bir anlaşma ağına sahip olması ve bu ülkede şirket kuruluşuna ilişkin işlemlerin son derece süratli yapılabilmesi hususları da yatırımın yöneldiği ülke olarak Hollanda'nın tercih edilmesinde önemli etkenlerdir (Apan, 2006, 53).

2001 yılındaki artış ise Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) Azerbaycan ve Orta Asya'daki yatırımlarını arttırmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca bölgede üretim maliyetlerinin göreceli olarak düşük olması, liberal ekonomiye geçiş sürecinde yatırımcılara önemli fırsatlar sunması, kültürel ve coğrafi bakımdan Türkiye'ye yakın olması hususlarının, son yıllarda diğer Türk yatırımcıların da bölgeye daha fazla doğrudan yatırım gerçekleştirmelerine yol açtığı düşünülmektedir (Apan, 2006, 56).

2006 yılında ülkede sağlanan siyasi ve ekonomik istikrar ortamı ile birlikte yurtdışı yatırımlarda düşüş görülürken, 2007 ve 2008'deki artışın nedeni birleşme ve satın almalarla kaynaklanmıştır. 2007 yılının son ayında Ülker Şirketler Topluluğu'nun, Godiva'yı 850 milyon dolara satın alması Türkiye tarihinin en büyük yurtdışı satın alması olmuştur. Yine 2008'de dünyadaki küresel finansal krizle birlikte firma değerlerinin düşmesi, krizden etkilenmeyen Türk firmalarının satın almalarını arttırmasını sağlamıştır (Acar, 2008).

1980'den günümüze Türk firmalarının yurtdışında gerçekleştirdiği DYSY'nin sektörel dağılıma bakıldığında; Türk firmalarının yurtdışında yaptığı yatırımların başında 3.704 milyon dolarla enerji, ikinci sırada 3.212 milyar dolar ile diğer sektörler, üçüncü sırada ise 2.451 milyon dolarla bankacılık yatırımları gelmektedir. İmalat sektörü ise 1.925 milyon dolarla dördüncü sırada yer alırken, bu sektörü 1.386 milyon dolarlık yatırımla ticaret izlemektedir.

Tablo 3 incelendiğinde en fazla yatırım çekilen sektörlerde olduğu gibi, en fazla sermaye ihraç edilen sektörlerde de hizmet sektörünün ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır. Ancak, Türk firmalarının yatırımlarında sektörlerle ilgili dikkate değer bir durum imalat yatırımlarında ortaya çıkmaktadır. 1990'lı yıllarda yatırımlar daha çok eski sosyalist ülkelerin pazar ekonomisine geçme çabalarının yarattığı fırsatlar nedeniyle Orta Asya, Rusya ve Balkanlara yapılırken, son yıllarda özellikle Çin ve Hindistan gibi ucuz işgücüne sahip ülkelerin, dünya ticaret sistemine entegrasyonu ile sanayi ürünlerinde maliyetlere dayalı rekabetin sürdürülmesi güçleşmiştir.

Türkiye özellikle tekstil sektöründe Avrupa Birliği'nin, yıllık 100 milyar dolarlık ithalatında ve 200 milyar dolarlık iç pazarında en önemli tedarikçisi iken, son dönemlerde yerli girdilerin, enerji, istihdam, finansman vergileri gibi maliyetlerin çok yüksek olması ve kayıt dışı ekonomi nedenleriyle tekstil yatırımlarının çoğu atıl duruma düşmekte veya Bulgaristan, Romanya ve son dönemlerde özellikle Mısır gibi ucuz işgücü ve teşvikler sunan ülkelere yönelmektedir (Karluk, 2007, 235; Özt Demir, 2008,

22-25). Ancak bu artışta gerek söz konusu ülkelerin gerekse çevre ülkelerin pazar potansiyeli önemli etkindir.

Tablo 3. Türkiye'nin Sermaye İhracının Sektörel Dağılımı (Milyon ABD doları)

Bölgeler	Batı Avrupa	Orta Asya ve Kafkas Ülkeleri	Off-Shore Merkezleri	Doğu Avrupa ve Balkan Ülkeleri	Kuzey Amerika	Afrika	Ortadoğu	Doğu Asya Ülkeleri	KKTC	Latin Amerika	*Toplam
Sektörler											
Bankacılık	1.718	151	131	254	152	0	8	0	61	0	2.451
Bilgi ve İletişim	760	53	11	348	4	0	20	0	37	0	1.233
Diğer	880	21	1.191	187	430	245	144	113	6	0	3.212
Diğer Mali Hizmetler	1.156	3	94	13	5	1	0	0	3	0	1.275
Enerji	38	3615	17	5	0	26	4	1	0	0	3.704
Gayrimenkul	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	7
İmalat	1.272	215	1	285	60	54	18	10	1	17	1.925
İnşaat	132	22	2	86	2	52	11	1	4	0	302
Konaklama	35	42	7	7	1	0	0	0	14	0	106
Madencilik	0	11	0	16	1	3	0	0	0	0	30
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Şiğortacılık	1	1	0	0	0	0	0	0	2	0	4
Tarım Orman ve Balıkçılık	0	0	0	1	0	0	3	0	0	0	4
Ticaret	951	90	30	238	40	14	8	11	2	1	1.386
Ulaştırma ve Depolama	56	35	58	7	1	0	0	0		0	155
Toplam	6.999	4258	1.541	1.369	703	425	215	137	130	17	15.794

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2009a), *Kambiyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Sektör Bazında)*. *30.06.2009 itibariyle gerçekleşen yatırım miktarıdır.

5. Sonuç

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları üretim kapasitesi ve verimlilik artışlarına, işletmelerin modernleşmesine, maliyetlerin düşmesine, teknolojik değişime ve istihdama önemli katkılarda bulunmaktadır.

Türkiye'de DYSY'nin tarihsel gelişimine bakıldığında, 1980'li yıllardan itibaren önemli düzenlemeler ve gelişmeler olduğu görülmektedir. Sağlanan ekonomik

istikrar ortamı, yabancı yatırımcılarda Türkiye'ye karşı belli bir güven oluşmasını sağlamış ve 1980'li yılların sonlarından itibaren Türkiye'ye yönelik DYSY'ler anlamlı düzeylerde gerçekleşmeye başlamıştır. 1990'larda yıllık ortalama 1.005 milyon dolar olan DYSY girişi, 2000 yılında 1,7 milyar dolara ulaşmıştır. 2003 yılından itibaren ise DYSY girişi önceki yıllara oranla daha da hızlı artışlar göstermiş ve 2005 yılı sonrasında tarihi rekorlar gerçekleşmiştir.

1980'li yıllarda başlamakla birlikte asıl olarak 1990'lı yıllardan itibaren Türk firmalarının yurtdışı yatırımlarının giderek artması söz konusudur. Dünya ölçeğinde rekabet gücüne ulaşan Türk firmaları yatırım yaptıkları ülkelere sermaye, teknoloji, yönetim bilgisi ve markasını taşıyarak, dünya pazarlarında söz sahibi olmak ve çevre ülkelere açılabilmek için yatırım yapmaktadır. Bu durum ülkemizin DYSY çekebilme kadar, DYSY yapabilme noktasında olduğunu göstermektedir.

Türkiye ekonomisi yatırımcılar açısından bakıldığında, büyük pazar olanaklarına, nitelikli işgücüne, liberal düzenlemelere ve ilave pek çok avantaja sahip bir ülkedir. Ancak gelen ve giden DYSY'lerin miktarı açısından gelişmiş ülkelerin gerisinde olduğu gibi, birçok GOÜ'den de geri kaldığı görülmektedir. Türkiye için önemli olan sermaye, teknoloji, yönetim bilgisi vb. alanlarda yenilikler getirecek, istihdam ve ihracat kapasitesini artıracak olan yatırımlardır. Bununla birlikte, son dönemlerde ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımları reel yatırım yerine daha çok özelleştirmeler, şirket birleşmeleri ve gayrimenkul alımı gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu ise söz konusu yatırımlardan beklenen getiriler anlamında tartışmalara neden olmaktadır.

Türkiye'nin yurtdışı yatırımlarına bakıldığında ise, özellikle son yıllarda çok önemli miktarlara ulaştığı gözlenmektedir. Bu yatırımların ağırlıklı olarak sanayi ve hizmetler sektörüne yöneldiği görülmektedir. Giriş yapan yatırımlarda olduğu gibi çıkış yapan yatırımlarda da bir koordinasyon ve yönlendirmeden söz etmek mümkün değildir. Aksine, bir kendi haline bırakılmışlık ve ilgisizlikten dahi söz edilebilir.

Sonuç olarak, yabancı sermaye gelsin de nasıl gelirse gelsin düşüncesiyle değil, ülkenin rekabet gücünü arttıracak sektörler yapılacak yatırımları kendisine hedef kitle olarak tercih etmelidir. Bu tip yatırımcıları çekerken yerli yatırımcıyı da ülkede yatırım yapmaktan uzaklaştırmayacak uzun vadeli devlet politikalarının oluşturulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, İ. (2008), "Dünya şirketleri kelepir oldu Türk firmaları peşine düştü" *Star Gazetesi*, 13 Ağustos 2008.
- Akçaoğlu, E. (2005), *Türk Firmalarının Dış Yatırımları: Saikler ve Stratejiler*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Akçaoğlu, E. (2007), "Türk Dış Yatırımları ve Uluslararası Rekabet Gücü", *Ekonometri*, ss.118-119.
- Alagöz, M., Savaş E. ve Topallı, N. (2008), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7,S.1, ss.79-89.

- Algan, N. (1998), *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, Yayın No:33, İstanbul: YASED.
- Apan, E. (2006), “Türkiye’nin Yurt Dışına Doğrudan Yatırımları ve Türk Firmalarının Doğrudan Dış Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”, *Uzmanlık Tezi*, T.C. Hazine Müsteşarlığı.
- Arıkan, D. (2006), *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: Arıkan.
- Bal, H.(2000), “Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uluslararası Kuruluşların Faaliyetleri ve Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Yatırımları”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.6, ss.239-263
- Bayraktar, F. (2003) *Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Genel Araştırmalar, GA/03-1-1, Ankara.
- Çapraz, İ. ve Demircioğlu, İ. (2003), *Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları Türk Yatırımcıları*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Çetinkaya, M. (2004), “Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.11, ss.239-260.
- Dikbaş, K. (2005), “Küresel Ekonominin Türk Oyuncuları”, *Aksiyon Dergisi*, S.532.
- Ekinci, A. (2005) “Çin Yabancı Sermaye Türkiye, ” Ankara: Turhan.
- Emil, D. (2003), “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları”, *Hazine Dergisi*, Özel Sayı. ss.109-119.
- Erdilek, A. (2003), “A Comparative Analysis of Inward and Outward FDI in Turkey” <http://www.allbusiness.com/legal/international-law-foreign-investment-finance/242132-1.html> Erişim:10.03.2009.
- Güçlü, Y. (2003), “Yabancı Sermaye Çekimi, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S.8.
- HMYSGM (2003) *Yabancı Sermaye Raporu 2002*, Ankara
- HMYSGM (2008), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2007 Yılı Raporu*, Ankara.
- HMYSGM (2009), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, Ankara.
- Hazine Müsteşarlığı, *Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Dağılımı (1980-2003)*, Ankara.
- Hazine Müsteşarlığı (2009a), *Kambiyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Sektör Bazında)*, Ankara.
- Hazine Müsteşarlığı (2009b), *Kambiyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Yıl Bazında)*, Ankara
- İSO (2002), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye: Durum Tespiti ve Stratejik Plan*, İstanbul: İstanbul Sanayi Odası.
- Karluk, R. (1983), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi, No: 13, İstanbul.
- Karluk, R. (2007), *Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm*, (Gözden geçirilmiş 11. Baskı), İstanbul: Beta.
- Kayam, S. S. ve M. Hisarcıklar, (2009), “Türkiye’den Çıkan Doğrudan Yatırımları Belirleyen Etmenler, 1992-2005”, *İktisat İşletme ve Finans*, C.24, S.280, ss.47-70.

- Öztemir, N. (2008), “Türk Tekstil Sektörünün Müteşebbis Ruhunu Elbirliği ile Canlı Tatalım”, *İşveren*, C.46, ss.22-25.
- Ryrie, W. (1987), “Dünya Gelişmesinde Dinamik Güçler”, Derleyen: MTO Türkiye Milli Komitesi, Yayın No:3, Ankara: MTO.
- Sabır, H. (2002). “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.26.ss.74-84.
- Seyidoğlu, H. (2001), *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*, İstanbul: Güzen.
- Türkmen, S. Y.(2006), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- UNCTAD (2008), *Annex Table: Inward FDI flows, by Host Region and Economy, 1970 - 2007*, UN: New York and Cenova.
- UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: “Transnational Corporations, Agricultural Production and Development”*, UN: New York and Cenova.
- Uzun, B. ve Yomralıoğlu, T. (2007), “Türkiye’de Yabancıların Taşınmaz Edinimi: Arazi Yönetimi Bağlamında Bir İnceleme” *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, Ankara: TMMOB.
- YASED (2007), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu*, İstanbul.
- YASED (2009), *Dünya Yatırım Raporu 2009*, İstanbul.
- Ventura, K. (2005), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Çok Uluslu Şirketlerin Çin Pazarına Yönelme Eğilimleri Türkiye Yönünden Bir Değerlendirme” *Yönetim ve Ekonomi*, C.12, S.1.
- Yavan, N. (2006), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.